

ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНІ ЕЛЕМЕНТИ В МОВІ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ПРЕСИ: СПЕЦИФІКА, ТЕНДЕНЦІЇ, ФУНКЦІЇ

Анна Черкашина, здобувач ступеня вищої освіти магістра

Науковий керівник: І. Я. Завальнюк, доктор філологічних наук, професор

Вінницький державний педагогічний університет

імені Михайла Коцюбинського

INTERTEXTUAL ELEMENTS IN MODERN UKRAINIAN PRESS: SPECIFIC, TENDENCIES, FUNCTIONS

Anna Cherkashyna, master's student

Scientific supervisor: Inna Zavalnyuk, Doctor of Science in Philology, Professor

Vinnitsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University

Анотація. У статті проаналізовано інтертекстуальні елементи, використані в мові сучасної української преси, окреслено їх семантико-функційну специфіку. Закцентовано на формах вияву інтертекстуальності – цитатах, алюзіях і ремінісценціях, указано на трансформації, яких зазнали прецедентні тексти під впливом авторських інтенцій. Визначено основні тенденції та найтиповіші стилістичні функції інтертекстуальних елементів як засобів гнучкості й різноманітності способів вираження актуалізованого автором змісту газетної публікації.

Ключові слова: інтертекстуальність, інтертекстуальні елементи, цитата, алюзія, ремінісценція, прецедентний текст, сучасна українська преса.

Abstract. The article analyzes the intertextual elements used in the language of the modern Ukrainian press, outlines their semantic and functional specifics. Emphasis is placed on the forms of expression of intertextuality - quotations, allusions and reminiscences, points to the transformations that precedent texts have undergone under the influence of the author's intentions. The main tendencies and the most typical stylistic functions of intertextual elements as means of flexibility and

variety of ways of expression of the content of the newspaper publication actualized by the author are determined.

Key words: *intertextuality, intertextual elements, quote, allusion, reminiscence, precedent text, modern Ukrainian press.*

Преса – це один із видів засобів масової інформації, що зазнає активного впливу суспільства, його політичних, економічних, наукових і культурних змін. Специфіка українських медіатекстів останніх десятиліть позначена посиленням інформативності. Основна функція таких текстів не обмежується лише інформуванням, актуальності набуває також функція емоційно-експресивного впливу на адресата. Якщо перша прагне до достовірності, фактичності, то друга (експресивність) має на меті стимулювати читача до роздумів, інтелектуальної бесіди. Словом, автори сучасних українських газет і журналів не подають готової істини, розвиваючи в такий спосіб мислення реципієнта. Вони намагаються використовувати у журналістській творчості засоби експресії, що не тільки викликають зацікавлення, а й залучають до осмислення буття. Такий діалог між адресантом і адресатом нерідко спричиняє інтертекстуальність, зокрема поширення прецедентних феноменів, джерелами яких є тексти, ситуації, імена, висловлення, що з'явилися раніше. Як уважають Ю. Колядич і Л. Мельник, будь-який текст – це вияв інтертекстуальності, що пояснюється природою людини, бажанням соціалізуватися. Отже, сукупність думок людей усіх поколінь є ґрунтом, який забезпечує існування явища інтертекстуальності [Колядич, Мельник 2017: 15].

Метою пропонованої статті є окреслення специфіки вияву інтертекстуальності в мові сучасної української преси. Матеріалом для дослідження слугувала газетна періодика 2021–2022 рр. різного підпорядкування: «Високий замок», «Вінниччина», «Голос України», «День», «Дзеркало тижня», «Слово і діло», «Українська літературна газета».

Загальновідомо, що мову засобів масової інформації лінгвісти бачать, як джерело збагачення українського лексику. Концепція інтертекстуальності

належить до тих інтерпретаційних стратегій, котрі активно використовують уже пів століття (початок теорії покладено у другій половині ХХ ст.). Інтертекстуальність як «продуктивний інструментарій дослідження системи міжтекстових стосунків» досліджували чимало науковців. Біля витоків теорії перебуває постмодерністка Ю. Крістева, традиційно вважаючи, що кожен новий текст не існує ізольовано, оскільки виникає на основі попередньо створених («мозаїка цитат»). Вивчення інтертекстуальності зі сторінок вітчизняних газет і журналів є на часі, зважаючи на зростання зацікавленості серед сучасних українських мовознавців, зокрема І. Завальнюк [4], П. Іванишина [5], О. Ільченко [6], Ю. Колядич, Л. Мельник [2], М. Шаповал [3] та ін. Дослідниця М. Шаповал потрактує інтертекстуальність як «один із способів прочитання тексту, що має давню традицію, сучасне осмислення й невичерпний потенціал для роботи філолога» [Шаповал 2013: 23].

Засобами реалізації «чужого» слова в українських медіатекстах слугують передусім цитати, алюзії та ремінісценції. Використовуючи ці інструменти, журналісти ставлять перед собою такі цілі:

- емотивно-експресивну (створює емоційну напругу);
- аргументативну (посилює авторську думку);
- сугестивну (навіює читачеві думки і переживання самого автора).

Найуніверсальнішим виявом інтертекстуальності є *цитати* [Ільченко 2019: 112]. До того ж вони є одним із найбільш вивчених явищ у теорії інтертекстуальності. Цікаво, що в інтертексті власне цитата здебільшого вже не відіграє ролі інформаційного покликання на інший текст/джерело, а «стає запорукою наростання смислів, посилення полілогу текстів, культур і свідомостей» [Гурдуз 2007: 68].

За класифікацією Ю. Колядич і Л. Мельник, цитати з національних літератур доцільно згрупувати так:

- 1) цитати із творчості «сильних», або «хрестоматійних» авторів;
- 2) цитати із творчості менш знаних авторів.

Аналізуючи особливості першої групи, дослідники акцентують на вузькому спрямуванні таких цитат, оскільки вони розраховані на масового читача. Натомість цитати менш знаних авторів «потребують більших зусиль у їхньому розшифруванні, але й дарують більшу радість відкриття» [Колядич 2017: 16].

Крім того, цитати поділяють на прямі й непрямі (трансформовані). Прямі цитати вводять до власне текстів або до їхніх заголовків без змін. Використання цитати, її фрагмента, слова чи словосполучення перетворює медіатекст на інтелектуальну бесіду між автором і реципієнтом, спонукає до пошуку додаткових смислів. Так, наприклад, у медіатекстах реалізуються прямі цитати, марковані безпосередньою вказівкою на автора чи джерело, і непрямі (трансформовані, видозмінені) [Завальнюк 2016: 201]. На сторінках газет заголовками нерідко постають назви творів української літератури, напр.: *Циганська муза* (День, 16.12.2021); *Тече вода з-під явора* (Вінниччина, 24.11.2021, с. 7); *Вечори на хуторі біля Диканьки* (День, 03.02.2022); трансформована з поезії О. Олеся цитатія *Тут радість з журбою обнялась* (Вінниччина, 03.11.2021, с. 6). Треба вкотре зауважити, що використання інтертекстом свідчить про одне із першочергових завдань журналіста, зокрема встановити культурний діалог зі своїми реципієнтами. Помітною серед медійників є тенденція використовувати відомі слова головного героя з поеми Вільяма Шекспіра «Гамлет», напр.: заголовок *Бути чи не бути* (День, 16.11.2021); трансформовані *Брати чи не брати участь в акції – кожен вирішував сам* (Вінниччина, 01.12.2021, с. 5) і *Бути чи не бути ЗНО?* (День, 10.02.2022).

Деякі заголовки апелюють до історичних джерел. Так, у публікації газети «Дзеркало тижня» (09.03.2022) знаходимо коментар Е. Блінкена, співзвучний зі знаменитим афоризмом Н. Бонапарта: *«Як ми вже говорили раніше, ви можете виграти битву, але це не означає, що ви виграте війну – навпаки»*.

Серед фразеологічного розмаїття медіапростору в ролі інструментів інтертекстуальності виступають прислів'я, приказки, крилаті вислови, біблійна

мудрість. Вони зреалізують не лише інформативну, а й виховну функції. Як застереження сприймаються газетні заголовки із трансформованою цитатою «*На городі бузина, а в Києві дядько*», напр.: *На городі бузина...Які недуги лікує цей скромний куц?* (Високий замок, 09.05.2020); *На городі бузина* (День, 09.09.2021). Зміст самого прислів'я, на перший погляд, зрозумілий не всім. Річ у тому, що раніше замість дядько був дідько, тобто нечисть. Але виникає парадокс, оскільки в обох публікаціях розповідається про цілющі властивості такої рослини. Очевидно, що журналісти не зовсім уміло використовують згадані цитати, не вдумуються у їхній зміст, а покликаються лише на швидке асоціативне відтворення у свідомості читачів. Для «втягування» споживачів інформації часто використовують народну мудрість, у якій міститься текстотвірний матеріал, наприклад, статтю, присвячену зустрічі великої родини нащадків Карпа та Євдокії Удодиків, названо *Карповому роду нема переводу* (Голос України, 16.09.2021); заголовок *Кожен за всіх і всі за кожного* (Голос України, 23.02.2022) – українське прислів'я про дружбу, власне, про згуртованість великої родини, яка втратила дах над головою. Продовжує тему сім'ї, дітей публікація із заголовком *Діти, діти, де вас подіти?* (Високий замок, 13.03.2020), що апелює до давньої приказки. Непрямою цитатою в заголовку *І один у полі... агродрон* (Високий замок, 29.08.2020) починається історія про диво-пристрій – електротачку, яка виявилася дуже корисною в господарстві. У такий спосіб кореспондент увиразнив потенції винаходу, заперечивши народну мудрість «Один у полі не воїн». Змін у публікаціях зазнають і цитати зі Святого Письма про потребу «шукати, стукати і відчиняти»: *Хто йде, той, кажуть, хоч і спотикається, та все дійде кудись* (Вінниччина, 01.12.2021, с. 9).

Привертають увагу читачів заголовки у формі прямих або трансформованих цитат із популярних пісень. Зокрема, заголовок *Львів'яни vs депутати: це дощ надовго?* (Високий замок, 25.06.2020) містить назву пісні, яку виконує Т. Повалій, «Цей дощ надовго», а стаття про варіанти літнього відпочинку під час карантину має дослідний переклад назви пісні «*Ех, Одеса! Перлина біля моря*» (Високий замок, 08.05.2020). Заголовок *Ой снігу, снігу*

білого насипала зима... (Високий замок, 11.12.2021) – це рядки дитячої пісні «У лісі, лісі темному...», проте в публікації йдеться не про снігові замети, а про помітні зміни в кліматі, і як результат – скорочення опадів. Трансформованими є рядки з пісні «Буде свято», яку виконує В. Білоножко, пор.: *Ой, певне, і на нашій вулиці «хата горітиме»* (Вінниччина, 08.12.2021, с. 2).

Багатство української народної творчості, насамперед пісенний жанр, є також продуктивним джерелом для цитації. Так, без істотних змін автори публікацій подають нам їх у заголовках. Пор. *Огірочки – гарбузові сини й дочки* (Високий замок, 25.08.2021) є фрагментом з української народної пісні «Ходить гарбуз по городу». Власне статтю присвячено розповіді про корисні й шкідливі властивості огірків. Іншу публікацію про фермера, яка розводить овець англійської породи суффолк, названо *Там овечки окотились, а ягнята народились...* (Високий замок, 06.01.2021), що одразу нагадує нам різдвяну пісню «Щедрик, щедрик, щедрівочка». В «Українській літературній газеті» (11.03.2022) натрапляємо на статтю із заголовком «*Гей, заряджайте впевнено зброю!*»: очевидно, український письменник переписав відому пісню, щоб підняти настрій і дух співвітчизників, від чого на думку спадає застільна пісня «Гей, наливайте повнії чари». Заголовок газетної публікації про пристосування галок до умов життя *Летіла галка через балку* (День, 11.11.2021) несуттєво відрізняється від оригіналу, зокрема назви народної пісні «Летить галка через балку». Актуальність теми про небезпеку вибуху на ЧАЕС проаналізував кореспондент газети «Дзеркало тижня» (09.03.2022), використавши в тексті рядок із пісні для фільму «Максим Перепелиця»: *У це складно повірити, але знайшлися охочі «можем повторить»*. У видозміненому форматі інший автор розпочинає статтю про період цвітіння черемшини, назвавши її *І розквітає «Черемшина»* (Вінниччина, 25.08.2021, с. 7), що співзвучно з рядками «Всюди буйно квітне черемшина...». Натрапляємо також на заголовок *Переплелись як мамине життя, мої сумні і радісні дороги* (Вінниччина, 24.03.2021, с. 6), у якому дослівно процитовано рядки із вірша «Два кольори» Дмитра Павличка.

Як засвідчує аналіз газетних публікацій, журналісти дещо рідше використовують *алюзії*. Зазвичай це натяки на літературний, історичний, побутовий чи політичний факт, який активізується завдяки обізнаності й кмітливості читача. Пор.: заголовок *Ялинко, не загорись!* (Високий замок, 18.12.2021) і знайомий усім традиційний клич на новорічних святах «Один, два, три – ялиночко, гори!»; заголовок *Росія не має виходу. Нема варіанта можливої перемоги, а поразка – все, припливли взагалі! інсайдер зі спецслужб РФ про війну в Україні* (Українська літературна газета, 06.03.2022) і вислів «Картина Рєпіна «Припливли», яка стала справжньою ідіомою на означення безвихідної ситуації».

Спостережено, що з авторитетного львівського видання «Високий замок» дібрано найбільше яскравих прикладів інтертекстуальних алюзій. Пор.: заголовок *Олень людині – товариш, друг...* (Високий замок, 18.12.2021), який описує вміння іноземців із повагою ставитися до диких тварин, а на нам навіє народну мудрість «Собака – друг людини»; заголовок *Ноги – вгору!* (Високий замок, 23.04.2021), що оригінально обрамлює інформацію про лікування розширених вен і водночас є кримінальним жаргоном; заголовок *Ікони не горять!* (Високий замок, 14.03.2021) і крилатий вислів із роману «Майстер і Маргарита» М. Булгакова «Рукописи не горять», що свідчить про незнищенність; заголовок *Допоможи ближньому – нагодуй голодного!* (Високий замок, 13.02.2021) і біблійну заповідь «Допомагай ближньому»; заголовок *Бенкет під час «чуми» відміняється...* (Високий замок, 10.04.2020), який висвітлює рекомендації для пацієнтів із діабетом, що захворіли на коронавірус і є алюзією з поеми О. Пушкіна «Бенкет під час чуми», яка стала фразеологізмом; заголовок *Вірус вірусом – а ліс садити треба!* (Високий замок, 26.03.2020) і давню народну приказку «Війна війною, а обід за розкладом».

У мові української газети «День» спорадично трапляються приклади алюзій, пор.: заголовок *Не ринком єдиним* (День, 30.11.2021) і моральну засаду «Не хлібом єдиним живе людина»; заголовок *Що записано в книгу життя* (День, 04.02.2022) і назву оповідання М. Коцюбинського «Що записано в книгу

життя»; заголовок *Тварини війни* (День, 10.03.2022) і закріплений на законодавчому рівні термін «діти війни»; заголовок *Москві ніхто не вірить* (День, 03.03.2022) про «миротворчу місію» РФ і назву фільму «Москва сльозам не вірить»; заголовок *Дякую, діду, за «Енеїду»* (День, 03.02.2022), де йдеться про потребу вшанування постаті Івана Котляревського.

З огляду на проаналізовані медіатексти потрібно додати, що журналісти часто послуговуються такою формою інтертекстуальності, як *ремінісценції*. На основі ремінісценцій будується новий інтелектуальний сюжет, з'являються нові смисли на старому семантичному потенціалі. Наприклад, з рядка *Путінська Росія не має права на існування. Карфаген має бути зруйнований* (Слово і діло, 09.03.2022) стає відомо про безпомічність і поразку Росії, яка, за прогнозами експертів, капітулює, як більше ніж 2000 років зробив Карфаген. Пізніше натрапляємо на схожий приклад в «Українській літературній газеті» (04.03.2022), де використано традиційне порівняння Давида і Голіафа, що означає нерівність сил, зокрема: *І про українську армію, яка після анексії Криму в 2014 році стала професійнішою, навіть якщо вона залишиться військовим Давидом проти російського Голіафа*. Кореспондент із газети «Вінниччина» (08.12.2021, с. 6), розповідаючи про волонтерів, які на сьогодні є рятівним кругом для української армії, апелює до Біблії, зокрема до опису створення світу, й обирає заголовок *І створив Бог волонтерів...*

Заголовки-цитати, заголовки-алюзії і заголовки-ремінісценції, окрім номінативної, можуть виконувати також прогностичну функцію, тобто містити проблему чи ідею статті. Такими є, наприклад, заголовки: *Рухасмося – значить живемо* (Високий замок, 15.02.2022), що співзвучний із життєвим кредо М. Амосова «Рух – це здоров'я, а здоров'я – це життя»; *Кличте санітарів! У Мордорі Україну звинувачують у створенні коронавірусу* (Українська літературна газета, 10.03.2022) тощо.

Отже, у мові української преси сьогодні досить активно використовують інтертекстуальний матеріал різного походження – цитати, алюзії, ремінісценції,

створюючи інтелектуальний діалог, зреалізовуючи не лише інформативну, а й емотивну стилістичні функції.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Гурдуз Л. Інтертекстуальність і гіпертекст: проблеми теорії і практики. *Українська мова й література*. Київ, 2007. Вип. 4. С. 67–71.
2. Колядич Ю., Мельник Л. Інтертекстуальність: теоретичний аспект. *Наукові записки ВДПУ імені Михайла Коцюбинського. Серія: Філологія: зб. наук. праць*. Вип. 25. Вінниця, 2017. С. 14–18.
3. Шаповал М. Дослідження інтертекстуальності в журналі «Слово і Час». *Слово і Час*. Київ, 2013. Вип. 12. С. 23–24.
4. Завальнюк І. Специфіка й форми вияву інтертекстуальності в заголовках газет Вінниччини. URL: https://dspu.edu.ua/filol_gum/wp-content/uploads/2016/04/2016-24.pdf
5. Іванишин П. Теорія інтертекстуальності: метакритичні аспекти. URL: <http://dontsov-nic.org.ua/index.php?m=content&d=view&cid=541>
6. Ільченко О. Інтертекстуальні елементи в сучасних медіатекстах: прагматичний аспект. URL: http://www.vestnik-philology.mgu.od.ua/archive/v39/part_3/27.pdf

ПРИСУДОК ЯКОСТІ ЯК ОДИН ІЗ ВАРІАНТІВ КАТЕГОРІЙНОГО ЗНАЧЕННЯ СИНТАКСИЧНОЇ ОДИНИЦІ «ЧЛЕН РЕЧЕННЯ»

*Катерина Юхремова, здобувач ступеня вищої освіти магістра
Науковий керівник: Н. Л. Іваницька, доктор філологічних наук, професор
Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського*

PREDICATE OF QUALITY AS ONE OF THE VARIANTS OF THE CATEGORY MEANING OF THE SYNTAX UNIT "SENTENCE MEMBER"

*Katerina Yukhremova, master's student
Scientific supervisor: Nina Ivatytska, Doctor of Science in Philology, Professor
Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University*